

1. Rahvusvahelise kriminaalõiguse kujunemine

Rahvusvahelise kriminaalõiguse ajaloolisi lähtekohti on otsitud nii antiik- kui ka keskajast ning nende üks tuntuimaid näiteid on ehk 1474. aasta Peter von Hagenbachi protsess, mida peetakse esimeseks rahvusvaheliseks sõjakuritegude kohtuprotsessiks.¹ Samas on nendel näidetel vähe seost tänapäeva rahvusvahelise kriminaalõigusega, mis arenes oma praegusele kujule alles 19. sajandi lõpus, rahvusvahelise humanitaarõiguse valdkonnast (nt Genfi konventsioonid ja lisaprotokollid).²

Kuni Nürnbergi³ ja Tokyo⁴ sõjatribunali loomiseni pärast teist maailmasõda menetlesid sõjakuritegusid riigisisised kohtud, ent paraku olid riigisisised kohtud sõjakuritegude menetlemisel ebaefektiivsed, ennekõike juhul, kui kuritegude eest vastutavad inimesed olid endiselt võimul või olid muul põhjusel vastumeelsed süüdlaste kohtu ette toomise suhtes. Pärast esimest maailmasõda ei õnnestunudki sõjakurjategijaid rahvusvahelise tribunali ees kohtu alla anda, mistõttu oli Nürnbergi ja Tokyo sõjatribunali asutamine suur samm.⁵ Need kaks tribunali sillutasid tee rahvusvaheliste *ad hoc*-kriminaalkohtute loomiseks, kehtestades rahvusvaheliste kuritegude eest individuaalse vastutuse.

Teisalt on Nürnbergi ja Tokyo sõjatribunali tugevalt kritiseeritud muu hulgas võitjate õiguse pealesurumise pärast, kohtunike sõltumatuse puudumise pärast, selle pärast, et süüdistatavate jaoks puudusid nõuetekohased menetluse garantiid (st õiglane kohtuprotsess),⁶ samuti *nullum crimen sine lege*-põhimõtte⁷ rikkumise pärast.

Mõlemad tribunalid kohaldasid seadusi *ex post facto*, kuid inimeste vastutusele võtmise aspektist see takistuseks ei saanud.⁸ Tokyo tribunali kohtunik Delfin Jaranilla lükkas vastuväite süüdimõistvate kohtuotsuste keelamise kohta *ex post facto* seaduse alusel ka tagasi. Ta leidis, et *nullum crimen, nulla poena sine lege* ei ole rahvusvahelise õiguse suhtes kohaldatav, eristades ühelt poolt riigisiseseid seadusi ja nende rikkujaid ning teiselt poolt rahvusvaheliste kuritegude toimepanijaid.⁹ Hans Kelsen on leidnud, et raskete rahvusvaheliste kuritegude eest

vastutavate inimeste karistamine on tähtsam kui õiguse üldprintsipiidest tuleneva keelu järgimine.[10](#)

Probleemid ei piirdunud aga nende tribunalidega. Peaaegu 50 aastat hiljem, 1990. aastatel, loodi ajutised ehk *ad hoc*-tribunalid ja kuigi need on ajalooliselt olulisimad maamärgid rahvusvahelise kriminaalõiguse arengus, vaieldi ka siis legaliteedipõhimõtte üle. Jugoslaavia tribunal Tadići kaasusega loodi uus kuritegu (*kuritegelik ühendus*)[11](#) ja karistati toimepanijaid selle toimepaneku eest, samal ajal polnud seda kuritegu mainitud ei tribunal statuudis ega ka teistes olulistest instrumentides. Sellise kohaldamisega rikuti *nullum crimen sine lege*-põhimõtet. Teisalt võib esimeste tribunalide panust vaadelda siiski positiivsena, sest need olid kaalukad pretsedendid rahvusvahelise kriminaalõiguse arengus. Järgmised tribunalid on loodud eesmärgiga püüda (vähemalt osaliselt) parandada eelmiste eksimusi ja puudujääke.

1.1. Ad hoc tribunalid

Reaktsioonina genotsiidile ja muudele julmadele tegudele, mis pandi toime 1990. aastatel endise Jugoslaavia ja Rwanda konfliktide ajal, asutas Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) Julgeolekunõukogu kaks rahvusvahelist *ad hoc*-kriminaalkohut. Sellised *ad hoc*-tribunalid tähistasid rahvusvahelise kriminaalõiguse arengus uut ajastut, kuna on alates asutamisest teinud murrangulisi otsuseid, mis on aidanud piiritleda rahvusvahelisi kuritegusid ja kriminaalvastutuse põhimõtteid. Ka rahvusvahelisele kogukonnale laiemalt on nende kohtute loomisega püütud saata sõnum, et rasked inimsusevastased ja sõjakuriteod ei jää karistusetä.

Ad hoc-kohtud on ajutised ja loodud eesmärgiga tegeleda ühe kindla probleemideringiga. Nende mandaat ja kohtualluvus on tavakohtu omast piiratum. Kuigi tollal tehti püsiva rahvusvahelise kriminaalkohtu loomise nimel jõupingutusi, ei jõutud tööga veel valmis. Nii Jugoslaavia tribunal Hollandis Haagis kui ka Rwanda tribunal Tansaania Arushas loodi väljaspool konfliktipiirkonda.

Endise Jugoslaavia Rahvusvaheline Kriminaaltribunal (Jugoslaavia tribunal, ICTY) loodi 1993. aastal ja tegutses mandaadi lõppemiseni 2017. aastal.[12](#) Kaheksa kohtunikuga tribunal menetles ainult 1990. aastate raskeid humanitaarõiguse rikkumisi, mis pandi toime Balkani konfliktide ajal endise Jugoslaavia territooriumil. Kokku alustati 103 menetlust, milles kuulati ära 4650 tunnistajat. 90 inimest mõisteti süüdi ja 19 õigeks, karistusi määrati alates kahest aastast kuni eluaegse

vangistuseni.[13](#)

Rwanda Rahvusvaheline Kriminaaltribunal (Rwanda tribunal, ICTR) loodi 1998. aastal ja tegutses 2015. aastani. Kohus koosnes 16 kohtunikust.[14](#) Tribunal menetles 1994. aastal Rwandas toime pandud genotsiidikuritegusid, mille kohta alustati 71 menetlust. 62 inimest mõisteti süüdi ja 14 õigeks ning karistused varieerusid kuuest aastast kuni eluaegse vangistuseni. [15](#)

Lisaks asutati 2010. aastal ÜRO kriminaalkohtute rahvusvahelise järeltegevuse mehhanism (International Residual Mechanism for Criminal Tribunals), mis jätkab *ad hoc*-tribunalide sulgemise järel teatud ülesannete täitmist.[16](#) Need on näiteks tagaotsitavate otsimine, apellatsioonimenetlused, järelevalve karistuse täideviimise üle ja tribunalide arhiivide haldamine.

Kuigi võib jääda mulje, et tribunalid suutsid aastate jooksul menetleda ainult üksikuid juhtumeid, on need juhtumid andnud siiski märkimisväärse panuse õigusharu arengusse tervikuna. Lisaks määrati tribunalide töö kaudu kindlaks mitme kuriteo koosseisulised elemendid ning materiaalõiguse kõrval ka menetlusõiguslikud standardid. See on – arvestades esimeste tribunalide möödalaskmisi – äärmiselt oluline.

Üle 20 aasta tõlgendasid ja lahendasid Jugoslaavia ja Rwanda tribunalid kojad rahvusvahelise kriminaalõiguse üldisi küsimusi, käsitledes põhjalikult selliseid keerulisi õiguslikke doktriine nagu genotsiid, rahvusvaheline relvakonflikt ja ülema vastutus.[17](#) Kindlasti ei saa vaadata mööda sellest, et esimest korda võeti rahvusvahelise kriminaalõiguse raames põhjalikult arutusele seksuaalvägivald, sh vägistamine kui genotsiid ja piinamine ning sündide takistamine konkreetsetes gruppis. Lisaks on tribunalide aastatepikkune töö olnud tähtis ajaloosündmustest ülevaate saamisel, õigusriigi edendamisel (piirkondlikult) ning kestva rahu saavutamisel. Veel väärrib mainimist nende laiem mõju ning sotsiaalpoliitilised aspektid, näiteks tõe- ja lepituskomisjonide ning teiste sarnaste mehhanismide loomine (sh reparatsioonid).
[18](#)

Loomulikult on kiidusõnade kõrvale jagunud omajagu kriitikat.[19](#) Võiks öelda, et kõige rohkem on arvustatud tribunalide vähest tõhusust. Lühidalt tähendab see, et nad on aastate jooksul jõudnud ainult väheste lahenditeni, suur osa kuritegude toimepanijatest jääb karistamata ja valdav osa ohvritest abita, kohtumenetlused on kulukad ning sellele kulunud raha saaks kulutada hoopis tõhusamalt riigi

konfliktijärgsele ülesehitamisele. Samuti on heidetud *ad hoc*-kohtutele ette seda, et rahu ja õigluse tagamise asemel on nende tegevus kogukondades pingeid pigem suurendanud. Peale selle on probleemina nähtud ka materiaalõiguse ebaühtlast kohaldamist.

Tribunalide tõhusust on ehk tõepoolest kõige kergem mõõta arvudes, st küsides, mitu inimest mõisteti süüdi või kui palju kulutati selleks ressursse. Selline vaatenurk on aga kohtute mõju hindamisel üsnagi põhjendamatu, sest nii jäetakse kõrvale nende panus õigusharu arengusse tervikuna.

1.2. Rahvusvaheline Kriminaalkohus

Rahvusvahelise kogukonna toel loodi 2002. aastal esimene alaline rahvusvaheline kohus: Rahvusvaheline Kriminaalkohus (International Criminal Court, ICC). See menetleb rahvusvahelisi kuritegusid, tegutseb Haagis ja Hollandis ning kohtus on 18 kohtunikku.²⁰ Üks Rahvusvahelise Kriminaalkohtu erijooni võrreldes ÜRO loodud *ad hoc*-kohtutega on asjaolu, et see on loodud rahvusvahelise lepingu, Rooma statuudi alusel ning tegutseb seega iseseisva rahvusvahelise organisatsioonina. Rooma statuudiga loodi Rahvusvahelise Kriminaalkohtu juurde veel ohvrite usaldusfond (Trust Fund for Victims), mille mandaat on hõlmatud ohvrite abistamise ja neile reparatsioonide määramisega), samuti osalisriikide assamblee, mis on kohtu seadusandlik ja järelevalveorgan.

Reaktsioonina *ad hoc*-tribunalide praktikale on Rooma statuudis seaduslikkuse põhimõttele lähenetud konservatiivsemalt kui selle eelkäijates: see põhimõte on lisatud statuuti *expressis verbis*, keelatud on muu hulgas nii tagasiulatuv kohaldamine kui ka analoogia rakendamine.²¹ See tähendab, et Rahvusvaheline Kriminaalkohus ei saa menetleda kuritegusid, mis pandi toime enne selle asutamist 2002. aastal.

Kuigi Rooma statuudis on käsitletud seaduslikkuse põhimõtet rangelt ja selles on lisaks lahendatud muid küsimusi, mis tekitasid *ad hoc*-tribunalides probleeme (sh karistuste liikide ja sanktsioonipiiride sätestamine), võib erialakirjandusest leida ka Rooma statuudi kohta samalaadset kriitikat.²² Vastastikune täiendavus on Rooma statuudi aluspõhimõtte, mis reguleerib Rahvusvahelise Kriminaalkohtu ja riigisiseste kohtute suhet, tunnustades riikide esmast vastutust rahvusvaheliste kuritegude uurimisel ning nende eest vastutusele võtmisel.²³ Rahvusvaheline Kriminaalkohus võib uurida ja menetleda kohtuasju ainult siis, kui riigid seda ise ei tee.

Rahvusvahelise Kriminaalkohtu loomine oli inimõiguste kaitse nimel niisiis suur samm edasi: selle kohtu üks eesmärke on hoida ära inimõiguste rängemad rikkumised. Siiski tuleb pidada silmas, et pöördumine Rahvusvahelisse Kriminaalkohtusse peaks olema viimane meede juhul, kui riigid ei saa või ei taha neid kuritegusid ise menetleda.

Rahvusvaheliste kohtute eelis rahvusvaheliste kuritegude menetlemisel võrreldes riigisiseste kohtutega on sõltumatus ja ausa kohtupidamise tõhusam tagamine.²⁴ Lisaks ei ole riikidel konflikti järel ilmtingimata võimekust neid kuritegusid menetleda. Samuti kujundab rahvusvaheliste kohtute praktika rahvusvahelise kriminaalõiguse rakendamise ühtseid põhimõtteid. ²⁵

Sellelgi poolest vajavad rahvusvahelised tribunalid toimimiseks riikide abi: Rahvusvaheline Kriminaalkohus tugineb suuresti riikide abile põhjusel, et tal ei ole oma vanglat ega politseid. Ilma riikide koostöö ja abita ei saaks kohus toimida, näiteks puudub kohtul endal võimekus inimesi vahistada, karistusi täide viia ja asitõendeid koguda. Seda on ühtlasi peetud ka üheks suurimaks puudujäägiks.²⁶ Nimelt, kuna Rahvusvaheline Kriminaalkohus ei saa ilma riikide abita toimida, sõltub kõik suuresti suveräänide tahtest. Samas ei saa see olla otseselt uudis, sest see kohus loodigi suveräänide tahte alusel.

Nagu *ad hoc*-tribunalide nii on ka Rahvusvahelise Kriminaalkohtu üheks nõrgaks küljeks nimetatud õigusemõistmise vähest jõudlust²⁷ : 20 aasta jooksul on kohus tegelenud ainult 30 juhtumiga.²⁸ Siiski ei tasu unustada, et tegu on väga keerukate kuritegudega, mistõttu hõlmab üks lahend aastatepikkust tööd asitõendite kogumisel ning sadade ja vahel isegi tuhandete tunnistajate ärakuulamisel.²⁹

Tõhususe kõrval on probleem ka Rahvusvahelise Kriminaalkohtu piiratud kohtualluvus: tal on kohtualluvus eelkõige Rooma statuudi osalisriikide üle, millest jäävad välja pooled maailma riigid (sh Ameerika Ühendriigid, Hiina ja Venemaa). Kuigi ka ÜRO Julgeolekunõukogul on võimalus kohtusse juhtumeid suunata isegi juhul, kui riik pole Rooma statuudi osalisriik, on Julgeolekunõukogu seda võimalust kasutanud üksnes kahel korral, Darfuri (2005) ja Liibüa (2011) juhtumi puhul.³⁰ Samal ajal on julgeolekunõukogul ka vetoõigus, mida näiteks 2014. aastal kasutasid Hiina ja Venemaa selleks, et takistada Süüria olukorra suunamist Rahvusvahelisele Kriminaalkohtule arutamiseks.

Ühtlasi on kritiseeritud ka Rahvusvahelise Kriminaalkohtu kohtuasjade valikut, menetluse õiglust, kohtu erapoolikust ja keskendumist Aafrika riikidele.³¹ Katharine A. Marshall on leidnud, et see kohus eksisteerib selleks, et hoida ülal rahvusvaheliste kuritegude menetlemise nn standardeid, ja kuigi rahvusvaheliste kuritegude ennetus võib olla ehk liiga kaugeleulatuv eesmärk, seisneb kohtu ennetuslik mõju siiski just selle suhtluses riigisiseste asutustega.³² Rahvusvahelised kohtud on riikide kohtute jaoks olulised suunanäitajad.

1.3. Hübriid- või segatüüpi kohtud

Pärast rahvusvaheliste *ad hoc*-tribunalide loomist tekkis hübriid- või segatüüpi kohtute arendamise kaudu uus õigusemõistmise mudel.³³ Hübriidkohtud on kavandatud, kombineerides rahvusvahelist ja riigisisest õigust ja personali. Need kohtud on piiritletud kui segakoosseisu ja kohtualluvusega kohtud, mis hõlmavad nii riiklikke kui ka rahvusvahelisi aspekte ning tegutsevad tavaliselt selles kohtualluvuses, kus kuriteod toime pandi. Hübriidkohtud täidavad üleminekuõiguse üht põhieesmärki saavutada konfliktijärgne õiglus selle kaudu, et inimõiguste kõige rängemate rikkumiste toimepanijad antakse kohtu alla.³⁴

Samuti on hübriidkohtutel suurem potentsiaal toetada rahutagamistegevusi, esmajoones õigusriigi edendamisel ja tervikuna kohtusüsteemi reformimisel.³⁵ Peale selle toetab rahvusvaheline üldsus neid kohtuid rahaliselt (tervikuna või osaliselt). Hübriidkohtud arenesid vastusena nii ajutiste tribunalide suurele maksumusele ja kaugusele kui ka riigisisese süsteemi võimetusele ja erapoolikusele.³⁶

Hübriidkohtute toimimisel ja ellukutsumisel ei ole ühte kindlat mudelit. Nii on osa neist loodud ÜRO ja (konflikti asukoha-) riigi kokkuleppega (nt Sierra Leone erikohus, Liibanoni erikohus, Kambodža erakorralised kohtukojad), teise osa on asutanud ÜRO ajutiselt ellukutsutud administratsioon (nt Ida-Timoris, Kosovos). Veel leidub hübriidkohtuid, mis on olemuselt riigisisese ja mille ongi asutanud riik ise, kuid millel on teatav rahvusvaheline tugi (nt Iraagi ülemkohus, sõjakuritegude koda Serbias).³⁷

Hübriidkohtutel on teiste kohtute ees eeliseid, sest tänu neile on võimalik 1) tagada kiirem kohtu alla andmine, asitõendite kogumine jms, 2) tagada erapooletus ning rahvusvaheliste inimõiguste normide ja rahvusvahelise kriminaalõiguse järgimine, 3) aidata kaasa konflikti järel ühiskonna ülesehitamisele, olles riigis kohal, ning 4)

tagada tõhusam juurdepääs tõenditele ja tunnistajatele võrreldes näiteks Rahvusvahelise Kriminaalkohtuga, sest hübriidkohtu töötajad tunnevad kohtuprotsessis osalejate keelt, territooriumi ning sotsiaalset ja kultuurilist konteksti.
[38](#)

Seega on rahvusvahelisel tasandil praegu kolme tüüpi kohtuid: alalised kohtud, *ad hoc*-kohtud ja hübriidkohtud, peale selle menetletakse rahvusvahelisi kuritegusid ka riigisisestes kohtutes.[39](#)

1.4. Riigisisised kohtud

Riigisisese kohtu spetsialiseeritud üksused asuvad riigi kohtusüsteemis, kuid tegutsevad töötajate koosseisu või kohaldatava õiguse kohandustega.[40](#) Rahvusvaheliste kuritegude menetlemine riigisisestes kohtutes on pigem tagasihoidlik, sest sageli pole riikidel kas võimekust või tahet seda teha või on probleeme valmistanud kohtualluvuse ja immuunsusega seotu.[41](#)

Riigisisese õigusemõistmise üks märgiline näide on Augusto Pinochet' kaasus.[42](#) Pinochet' tõusis Tšiilis võimule 1973. aasta riigipöörde käigus ja oli aastatel 1974–1990 riigi president. Tema võimu all hukati ja piinati tuhandeid ning inimesed lihtsalt kadusid, kuni Pinochet' režiim 1990. aastal kukutati. Tšiili naasis demokraatliku riigikorra juurde ning režiimiaegsete rikkumiste uurimiseks loodi tõe- ja lepituskomisjon.

Augusto Pinochet ise oli riigisisese kohtumõistmise eest kaitstud parlamentaarse immuunsusega. Kuna Rahvusvahelist Kriminaalkohtut tollal veel ei olnud, otsustati Tšiilis mõista universaalse kohtualluvuse (e jurisdiktsiooni) põhimõttele tuginedes siiski õigust ka Pinochet' üle. Universaalne kohtualluvus tähistab ideed, mille järgi võib riigisisene kohus võtta üksikisiku vastutusele kuritegude eest, mis ohustavad rahvusvahelist üldsust või korda, ka juhul, kui traditsioonilised kohtualluvuse alused puuduvad, see tähendab sõltumata kuriteo toimepaneku asukohast ja süüdistatava või ohvri kodakondsusest. Tavaliselt saab riik menetleda kuritegusid, mis on pandud toime tema territooriumil või tema kodanike poolt või tema kodanike vastu.

Seega on universaalne kohtualluvus oluline meede, sest see toetub arusaamale, et mõni kuritegu on sedavõrd ränk, et ei tohi jääda karistusetu. Kuigi 1949. aasta Genfi konventsiooniga on nõutud, et riigid jõustaksid universaalset kohtualluvust eesmärgiga mõista õigust sõjakuritegude ja inimsusevastaste kuritegude üle, oli selle juhtumeid enne Pinochet' kaasust ehk ainult üksikuid.[43](#) Pinochet' kaasus oli

seepärast märgiline ja tõestas vähemalt osaliselt, et inimõiguste rasked rikkumised ei tohi olla immuunsusega kaitstud.

Osa riike, nende hulgas Ameerika Ühendriigid, Hiina ja Iisrael, on universaalse kohtualluvuse põhimõtte rakendamise suhtes siiski skeptilised.⁴⁴ Kissinger on öelnud, et universaalne kohtualluvus kujutab endast universaalse kohtunike türannia ja poliitilise „kohtumõistmise“ ohtu.⁴⁵ Vabaühenduse Trial International universaalse kohtualluvuse aastaaruannetest⁴⁶ ilmneb ometigi riikide üha suurem tahe ja võimekus rahvusvahelisi kuritegusid uurida ja menetleda.

Universaalse kohtualluvuse juhtumite n-ö eestvedajad on küll peamiselt Euroopa riigid, kuid näiteid on ka Ameerika Ühendriikide, Kolumbia, Brasiilia, Argentiina, Ghana ja Gambia kohtutest. Valdav osa neist juhtumitest on seotud sõjakuritegude, inimsusevastaste kuritegude ja piinamisega, mõni genotsiidikuritegudega. Ning kuigi kõik juhtumid ei jõua kohtusse ja igale (rahvusvahelise kuriteo tasandi) ebaõiglasele teole ei järgne õiglane lahendus, on nende väikeste pingutuste kogusumma murranguliselt suur.

Veel enne, kui läheme rahvusvaheliste kuritegude juurde, paar sõna rahvusvahelise kriminaalõiguse allikatest. Üldiselt tunnustatakse nelja allikat, mis üldjoontes vastavad Rahvusvahelise Kohtu statuudi⁴⁷ artikli 38 määratlusele:

1) rahvusvahelised lepingud⁴⁸ , 2) rahvusvaheline tava⁴⁹ , 3) õiguse üldpõhimõtted⁵⁰ ning 4) kohtulahendid ja õigusteadlaste õpetused⁵¹ .

Allikate olulisus ja asjakohasus riigisiseses õiguses on riigiti erinev.⁵² Näiteks on mõnes kohtualluvuses rahvusvahelise kriminaalõiguse otsene allikas riigisisene seadus, mis sisaldab rahvusvahelise kriminaalõiguse sätteid, ning sel juhul ei saa lepingut ja rahvusvahelist tavaõigust kasutada otsese allikana. Ja vastupidi, mõne riigi kohtud võivad kohaldada lepinguõigust, ent mitte rahvusvahelist tavaõigust, samal ajal kui teistes riikides saab rakendada ka tavaõigust.

Isegi kui riigisisese õigusaktid on õiguse otsesed allikad, kasutatakse rahvusvahelise kriminaalõiguse lepinguid⁵³ , nende kommentaare ja rahvusvahelisi kohtuotsuseid sageli abivahendina riigisisese õiguse tõlgendamisel ning neid peetakse mõnikord veenvaks (kuid mitte siduvaks) pretsedendiks.⁵⁴

- ¹Bassiouni, M. C. From Versailles to Rwanda in seventy-five years: The need to establish a permanent international criminal court. – Harvard Human Rights Journal 1997/10, lk 11-62.

- [2](#)Parmas, A. Maailmakriminaalõigus: rahvusvahelis-õigusliku kriminaalvastutuse kontseptsioon. Magistritöö. Tartu Ülikool 2005.
- [3](#)Nürnbergi tribunal (International Military Tribunal for Germany) tegutses aastail 1945–1946 ning menetles Natsi-Saksamaa ametnike kuritegusid pärast teist maailmasõda ja holokausti. Teise maailmasõja puhkedes lubasid liitlasriigid süüdistada ja karistada sõja ajal toime pandud julmade tegude eest vastutanud Saksa poliitilisi ja sõjalisi juhte. 8. augustil 1945 sõlmisid Ühendkuningriik, Prantsusmaa, Ameerika Ühendriigid ja Nõukogude Liit Londoni lepingu, milles otsustati asutada Nürnbergi sõjatribunal kõige raskemate teise maailmasõja ajal toime pandud sõjakurjategude menetlemiseks. Pärast 284 päeva kestnud kohtuprotsessi mõisteti 24 süüdistatava Saksamaa juhi hulgast 19 süüdi. Tribunal mõistis 12 peamist sõjakurjategijat poomise teel surma.
- [4](#)Kaug-Ida rahvusvaheline kriminaaltribunal (Tokyo tribunal, International Military Tribunal for the Far East) tegutses a-il 1946–1948 ja menetles Jaapani sõdurite teise maailmasõja järgseid kuritegusid. 19. jaanuaril 1946 kuulutas Jaapani liitlasriikide kõrgeim ülem välja täidesaatva korraldusena Kaug-Ida rahvusvahelise sõjatribunali põhikirja (Tokyo harta). Ligikaudu kaks ja pool aastat kestnud kohtuprotsessil anti kohtu ette 28 Jaapani sõjaväe- ja poliitilist liidrit, kellest seitse mõisteti surma ning 16-le määrati eluaegne vangistus.
- [5](#)Bassiouni.
- [6](#)Sellers, K. Imperfect justice at Nuremberg and Tokyo. – European Journal of International Law 2010/21 (4), lk 1085–1102.
- [7](#)Nullum crimen nulla poena sine lege ehk seaduslikkuse või legaliteedipõhimõtte on üks kesksemaid karistusõiguse põhimõtteid, millega piiratakse riigi võimu karistusõiguse rakendamisel ja tagatakse õiguskindlus. Selle põhimõtte alusel ei tohi karistada tegude eest, mis ei ole seadusega keelatud. Keelatud on ex post facto seaduste ehk kuritegude ja karistuste tagasiulatu kohaldamine olukorras, kus teo toimepaneku ajal ei sisaldunud karistamise aluseks olev kuriteokoosseis kehtivas seaduses. Legaliteedipõhimõtte on laialdaselt aktsepteeritud riigisisises õiguses ja nimetatud ka rahvusvahelistes inimõiguste instrumentides (nt ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni art 11, ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti art 15). See tähendab, et karistada tohib ainult teo eest, mis on keelatud ning mille keeld on piisavalt selgelt kindlaks määratud ja ligipääsetav. Teisalt on rahvusvahelise kriminaalõiguse üks keskne allikas tavaõigus ja selle olemusest lähtudes ei pruugi olla karistatav tegu seadusesse kirjutatud. Rahvusvahelises kriminaalõiguses on seaduslikkuse põhimõttele lähenetud

leebemalt kui riigisiseses õiguses üldiselt. Näiteks genotsiidikuriteo puhul on tegu ius cogens-normiga, mistõttu kohaldub see kõigile, isegi kui riik, mille elanikke rünnatakse, ei ole genotsiidikuritegu oma riigisisestes õigusaktides kriminaliseerinud ega tunnista rünnakut kui riigisisese (kriminaal)õiguse rikkumist. Teoreetiliselt võib võtta isiku sel juhul ka rahvusvahelises kohtus vastutusele.

- [8](#)Vt International Military Tribunal (Nuremberg), Judgment of 1 October 1946, lk 52. – https://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf.
- [9](#)Concurring Opinion of Judge Jaranilla, 'Tokyo Judgment', Member from the Republic of the Philippines, Vol. 1, lk 17–19. – <https://www.legal-tools.org/doc/2393ff/pdf/>.
- [10](#)Kelsen, H. Will the Judgment of the Nuremberg Tribunal Continue a Precedent in International Law? – The International Law Quarterly 1947/1 (2), lk 153–171.
- [11](#)Vt ICTY, IT-94-1-A, Prokurör vs. Duško Tadić, 15.07.1999.
- [12](#)Info pärineb endise Jugoslaavia Rahvusvahelise Kriminaaltribunali veebilehelt <https://www.icty.org> (13.12.2021).
- [13](#) Ibid.
- [14](#)Info pärineb Rwanda Rahvusvahelise Kriminaaltribunali veebilehelt <https://unictr.irmct.org> (13.12.2021).
- [15](#) Ibid.
- [16](#)Info pärineb mehhanismi veebilehelt: <https://www.irmct.org/en> (13.12.2021).
- [17](#)Tribunalide kohtupraktika kohta vt veebilehelt <https://cld.irmct.org/>.
- [18](#)Cassese, A. (koost). The Oxford companion to international criminal justice. Oxford: Oxford University Press 2009.
- [19](#)Vt Barria, L. A., Roper, S. D. How effective are international criminal tribunals? An analysis of the ICTY and the ICTR. – The International Journal of Human Rights 2005/9 (3), lk 349–368; Haddad, H. N. Mobilizing the will to prosecute: Crimes of rape at the Yugoslav and Rwandan Tribunals. – Human Rights Review 2011/1, lk 109–132; Nowrojee, B. Your Justice is Too Slow: Will the ICTR Fail Rwanda's Rape Victims? – United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD) Occasional Paper 2005/10.
- [20](#)Info pärineb Rahvusvahelise Kriminaalkohtu veebilehelt <https://www.icc-cpi.int> (13.12.2021).
- [21](#)Vt Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi art-d 22–24. – <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>.

- [22](#)Osa teadlasi on väljendanud seisukohta, et Rooma statuudi art 77 lg 1 punktiga a rikutakse nullum crimen sine lege-põhimõtet, sest iga inimene peab teadma, milline karistus teda ootab. B. Kedia selgitab, et karistusmäär vahemikus 0–30 aastat ei ole sobiv määratlus, vt nt Kedia, B. Nullum crimen sine lege in international criminal law: myth or fact? – International Journal of International Law 2016/1 (2), lk 1–3. Kuna statuudiga on nõutud teatud aastate pikkune vangistus, võiks sellest tuletada, et miinimum on vähemalt teatud aastad, aga kindlasti mitte null aastat. Kasvõi Eesti karistusseadustikus on sätestatud inimsusevastase kuriteo eest karistusmääradena 8–20 aasta pikkune või eluaegne vangistus, genotsiidi eest 10–20 aasta pikkune või eluaegne vangistus, agressioonikuriteo eest 8–20 aasta pikkune või eluaegne vangistus, ning tuues võrdluseks §-s 114 nimetatud mõrva, on ka selle eest sätestatud karistus 8–20 aasta pikkune või eluaegne vangistus. Samamoodi on näiteks K. Ambos leidnud, et arvestades statuudis määratud karistuste olemust – ühel pool kuni 30-aastane või eluaegne vangistus ja teisel pool trahv või tulu konfiskeerimine –, on statuudis osaliselt eksitud nulla poena-põhimõtte vastu. Ambos täpsustab, et statuudi art-d 77–80 ei ole kooskõlas õiguskindluse põhimõtte ega karistusmäärade raskusega, sest statuudis ei täpsustata karistusmäärasid lähtuvalt kuritegudest. Vt Ambos, K. General principles of criminal law in the Rome statute. – Criminal Law Forum 1999/10, lk 1–32. On oluline täpsustada, et Rooma statuudis ei käsitleta kogu karistusmäärade spektrit alates trahvidest kuni eluaegse vangistuseni. Art-s 77 on nimetatud karistustena järgmist: „(a) teatud aastate pikkune vangistus, kuid mitte rohkem kui 30 aastat; või (b) eluaegne vangistus, kui süüdimõistetu isikuomadused ja kuriteo raskusaste seda karistust õigustavad.“ Trahvide ja vara konfiskeerimise kohta seisab Rooma statuudis (art 77 lg 2), et neid võib määrata lisaks vangistusele, mitte selle asemel. Tulles tagasi karistusmäärade juurde, tasub arvesse võtta, et Rahvusvaheline Kriminaalkohus menetleb ainult kõige raskemaid ja jõhkramaid kuritegusid. Karistust määrates lähtub kohus kuriteo raskusest ja süüdimõistetu isikuga seotud asjaoludest: pelgalt nende asjaolude alusel kõlab kuni 30-aastane või eluaegne vangistus mõistliku piirina. Samal ajal tuleb arvestada, et seadusandja ei saa alati kõike detailideni piiritleda, sest see võib omakorda osutada kohtu eesmärke silmas pidades kahjulikuks. Kui kohus menetleb kõige raskemaid kuritegusid, siis vaevalt vähendatakse kuritegudest lähtuva karistusmäära korral ühe või teise kuriteo ülemmäära (äärmisel juhul ehk erinevate täideviimise ja osavõtu vormide puhul, kuigi ka see võib praktikas probleeme pigem suurendada). Täpsem karistusmäär

tähendaks tõenäoliselt karistuse alammäära piiritlemist ja on kaheldav, et alammäära sätestamine niivõrd raskete kuritegude puhul oleks siinkohal lahendus.

- [23](#)Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi preambul ja art 1.
- [24](#)Marshall, K. A. Prevention and Complementarity in the International Criminal Court: A Positive Approach. – Human Rights Brief 2010/17 (2), lk 21–26.
- [25](#)Parmas, A. Magistritöö.
- [26](#)Barnes, G. P. The International Criminal Court's Ineffective Enforcement Mechanisms: The Indictment of President Omar Al Bashir. – Fordham International Law Journal 2010/34, lk 1584–1620.
- [27](#)ibid .
- [28](#)Info pärineb Rahvusvahelise Kriminaalkohtu veebilehelt <https://www.icc-cpi.int> (13.12.2021).
- [29](#)Näidisjuhtumeid, millega on Rahvusvaheline Kriminaalkohtus tegelenud: ICC-02/04-01/05, Prokurör vs. Joseph Kony ja Vincent Otti; ICC-01/04-02/06, Prokurör vs. Bosco Ntaganda; ICC-02/04-01/15, Prokurör vs. Dominic Ongwen; ICC-02/05-01/09, Prokurör vs. Omar Hassan Ahmad Al Bashir; ICC-01/05-01/08, Prokurör vs. Jean-Pierre Bemba Gombo.
- [30](#)ÜRO Julgeolekunõukogu Darfuri resolutsioon 1593, 31.03.2005; ÜRO Julgeolekunõukogu Liibüa resolutsioon 1970, 26.02.2011.
- [31](#)Vt nt Tiemessen, A. The International Criminal Court and the politics of prosecutions. – The International Journal of Human Rights 2014/18, lk 444–461.
- [32](#)Marshall.
- [33](#)Nouwen, S. M. Hybrid courts – The hybrid category of a new type of international crimes courts. – Utrecht Law Review 2006/2, lk 190–214.
- [34](#)ib.
- [35](#) Ibid .
- [36](#)Carroll, C. E. Hybrid tribunals are the most effective structure for adjudicating international crimes occurring within a domestic state. – Law School Student Scholarship 2013.
- [37](#)Vt lähemalt kohtute veebilehtedelt: The Residual Special Court for Sierra Leone – <http://www.rscsl.org/>; The Special Tribunal for Lebanon – <https://www.stl-tsl.org/en>; Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia – <https://www.eccc.gov.kh/en>; Special Panels of the Dili District Court – <https://hybridjustice.com/special-panels-of-the-dili-district-court/>; Special Criminal Court for the Central African Republic – <https://www.cps-rca.cf/index.php>; the Kosovo Specialised Chambers and the Specialist

Prosecutor's Office – <https://www.scp-ks.org/en>; Jurisdiction for Justice and Peace and the Special Jurisdiction for Peace in Colombia – <https://www.jep.gov.co/Paginas/Inicio.aspx>; Extraordinary African Chambers – <http://www.chambresafricaines.org/> (08.12.2021).

- [38](#)Carroll.
- [39](#)Tuntuimad riigisisesed kohtud/kojad, mis menetlevad rahvusvahelisi kuritegusid: International Crimes Tribunal, Bangladesh – <https://www.ict-bd.org/>; International Crimes Division, High Court of Uganda – <http://www.judiciary.go.ug/data/smenu/18/International%20Crimes%20Division.html>; Chamber of International Crimes, Rwanda High Court – <https://www.judiciary.gov.rw/index.php?id=265>; Bosnian War Crimes Chamber; International Crimes Division Uganda – <https://www.jlos.go.ug/index.php/about-jlos/priority-focus-areas/transitional-justice/item/536-international-crimes-division-frequently-asked-questions> (13.12.2021); Iraqi High Tribunal ja Belgradi ringkonnakohtu sõjakuritegude koda.
- [40](#)Kaye, D. A. Justice beyond the Hague: supporting the prosecution of international crimes in national courts. – Council on Foreign Relations 2011.
- [41](#) Ib.
- [42](#)Davidson, C. ICL by Analogy – The Role of International Criminal Law in the Chilean Human Rights Prosecutions. – UC Davis Journal of International Law & Policy 2019/26, lk 1–64.
- [43](#)Reydams, L. The rise and fall of universal jurisdiction. – Schabas, W., Bernaz, N. (koost). Handbook of international criminal law. London: Routledge 2010.
- [44](#)Ib
- [45](#)Kissinger, H. Pitfalls of Universal Jurisdiction. – The Foreign Affairs 2001/80, lk 86–96.
- [46](#)Vt Trial International, Universal Jurisdiction Annual Review 2018. – <https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2018/03/UJAR-Make-way-for-Justice-2018.pdf>; Universal Jurisdiction Annual Review 2020. – https://redress.org/wp-content/uploads/2020/03/UJAR_2020_WEB.pdf; Universal Jurisdiction Annual Review 2021. – https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Trial%20International_UJAR_DIGITAL.pdf
- [47](#)Rahvusvahelise Kohtu statuut. – <https://www.icj-cij.org/en/statute> (13.12.2021).
- [48](#)Rahvusvahelised lepingud ja rahvusvaheline tava on rahvusvahelise avaliku õiguse ühed põhiallikad. Tänapäeva rahvusvaheline kriminaalõigus on suuresti arenenud rahvusvaheliste lepingute kaudu. Nende puhul tuleb silmas pidada, et

nende õigusjõud on piiratud pacta tertiis-põhimõttega, mis tähendab, et nad on siduvad ainult lepinguosalistele (ÜRO, Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon, 23.05.1969, Art 34). Näiteks Rahvusvaheline Kriminaalkohus on loodud Rooma statuudiga, mis on siduv ainult selle allkirjastanud 123 osalisriigile. Seega on need riigid andnud Rahvusvahelisele Kriminaalkohtule õiguse uurida ja menetleda kuritegusid, mis on pandud toime kas nende kodanike poolt või nende territooriumil. Näiteks Ameerika Ühendriigid ei ole Rooma statuudiga liitunud, mistõttu ei ole Rahvusvahelisel Kriminaalkohtul kohtualluvust, legitiimsust ega autoriteeti menetleda selle riigi territooriumil toime pandud kuritegusid. – Andmed Rahvusvahelise Kriminaalkohtu veebilehelt: [https://asp.icc-](https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/pages/the%20states%20parties%20to%20the%20)

[cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/pages/the%20states%20parties%20to%20the%20](https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/pages/the%20states%20parties%20to%20the%20)

(13.12.2021). Kuigi rahvusvaheline tava ja välislepinguõigus on võrdselt siduvad (formaalset prioriteedireeglit ei ole), on nende õiguslikud tagajärjed erineva ulatusega. Rangelt võttes on rahvusvahelised konventsioonid siduvad ainult neile riikidele (ja nende kodanikele), kes on nendega liitunud. Sellest vaatenurgast on 1949. a Genfi konventsioonid kõigist konventsioonidest kõige rahvusvahelisemad, sest need on ratifitseerinud peaaegu kõik maailma riigid.

- [49](#)Rahvusvaheline tava on seevastu üldjuhul siduv kõikidele riikidele, olles võrreldes rahvusvaheliste lepingutega rahvusvahelise kriminaalõiguse normide määramisel samas pigem ebamäärasem. Siiski on olnud taval suur roll rahvusvaheliste kohtute töös teatud küsimuste tõlgendamisel, eriti tavade ja sõjaseaduste rikkumiste (violations of customs and laws of war) sisustamisel, vt nt Akande, D. Op cit. Tavaõigus võib tuleneda ühest või mitmest konventsioonist, kuid on ka üsna sageli algusest peale kirjutamata õigusallikas, mis võib hiljem kodifitseeruda rahvusvahelistes konventsioonides, nagu ka paljud sõjakombed. Ius cogens on üks rahvusvahelise tava alaliik, mis küll võib olla ja sageli ka on kodifitseeritud rahvusvahelistes lepingutes, kuid sisaldub eelkõige rahvusvahelistes tavades. Ius cogens-normid on rahvusvahelises õiguses kõrgeima õigusjõuga, st absoluutsed normid, mis on kohustuslikud kõikidele riikidele. Nende normide puhul kehtib riikidele erga omnes-kohustus kaitsta inimesi rikkumiste eest, uurida rikkumisi ja karistada vastutavaid inimesi. Ius cogens-normid on näiteks orjanduse, genotsiidi ja piinamise keeld. Samas on Rahvusvaheline Kriminaalkohus tunnistanud, et ius cogens'i rikkumine ei too kaasa kohtualluvuse laiendamist kohtutele, mille osalised riigid ei ole, sest kohtu kohtualluvus sõltub osaliste nõusolekust. Vt Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application 2002) (Democratic Republic of

the Congo vs. Rwanda). – <https://www.icj-cij.org/en/case/126> (13.12.2021).

- [50](#)Ka õiguse üldtunnustatud põhimõtted, mis sõnastatakse maailma suurimate õigussüsteemide riigisisese õiguse uurimise käigus. Ühise lähenemisviisi olemasolu korral võiks kohus tuletada üldise õiguspõhimõtte, mida saaks rakendada rahvusvahelises õigusraamistikus. Kõigi riikide praktikat ei pea üle vaatama, piisab sellest, kui näidata, et enamik eri õigussüsteemide (nt tava- ja tsiviilõiguse) riike tunnistab teatud normi kui õiguse üldpõhimõtet (Akande, D. Op cit.). Tavaliselt peetakse õiguse üldpõhimõtteid kui rahvusvahelise kriminaalõiguse allikaid olemuselt teisejärguliseks, mis tähendab, et kui tavaõigus või lepingud sätestavad teatud küsimuse, on need ülimuslikud. Ad hoc-kohtute puhul toetuti õiguse üldpõhimõtetele pigem siis, kui oli vaja täita lünki või abi ebaselgete õigusnormide tõlgendamisel. Vt nt Raimondo, F. General Principles of Law, Judicial Creativity, and the Development of International Criminal Law 2010, lk 45–59. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut sisaldab 12 õiguse üldpõhimõtet (art-d 22–33). Õiguse üldpõhimõtted on näiteks sellised kontseptsioonid nagu süütuse presumpatsioon, in dubio pro reo ja topeltkaristamise keeld.
- [51](#)Kohtupraktikat ja õigusteadlaste õpetusi ei käsitata mitte õigusallikatena, vaid lisaallikatena, mida kasutatakse abivahendina kehtestatud õiguse tunnustamiseks või tõlgendamiseks. – Rahvusvahelise Kohtu statuut, art 38.
- [52](#)Akande, D. Sources of international criminal law. – Cassese, A. (koost). The Oxford companion to international criminal justice. Oxford: Oxford University Press 2009, lk 45–47.
- [53](#)Olulisimad lepingud rahvusvahelises kriminaalõiguses on Nürnbergi Rahvusvahelise Sõjatribunali statuut, 1949. a Genfi konventsioonid ja 1977. a lisaprotokoll (II), Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut, Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsioon, Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, Piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikut alandava kohtlemise ja karistamise vastane konventsioon, 1926. a Orjapidamise ja orjakaubanduse keelustamise konventsioon, 1968. a Konventsioon aegumistähtaja mittekohaldamisest sõjakuritegude ja inimsusevastaste kuritegude suhtes.
- [54](#)Akande.